

**UNIVERSITY OF JOHANNESBURG
FACULTY OF EDUCATION
DIHLAHLLOBO TSA PUDUNGWANA 2016**

LENANEO: BEd Foundation Phase

MODULE: Sesotho for the Foundation Phase 3B

KHOUTU: SFP3BB3

NAKO: Dihora tse 2H30

MATSHWAO: 100

MOHLAHLLOBI: M. Vaz

MODERATOR: Ms. Gwamanda

(Pampiri ena e na le maqhephe a (3) mararo)

DITAELO

Bala ditaello tse latelang ka hloko pele o araba dipotso

1. Bala ditaello ka holoko.
2. Araba dipotso kaofela.
3. Nomora dikarabo tsa hao ka nepo.
4. Ngola ka makgethe le ka ho otloloha.
5. Ngola sefane, lebitso le nomoro ya hao ya hlahlobo maqhepheng ohle a ho arabela.

POTSO 1 Sebopeho sa thothokiso le ho ngola thotokiso [30]

1. Hlalosa hore thotokiso ke mofuta o jwang wa sengolwa. (2)
2. Hlalosa sebopeho sa thotokiso. (5)
3. Ke eng tse susumetsang lebelo la thotokiso. (3)
4. Hlalosa hore thotokiso e fapane jwang le dingolwa tse ding. (2)
5. Hlalosa puo ya bothotokisi e ka sebediswang ha ho ngolwa thotokiso. (5)
6. Sebedisa tsebo ya hao ya sebopeho sa thotokiso, mofuta ya dithotokiso le mekgabiso puo ho ngola mofuta e mmedi e fapaneng ya dithotokiso. Ela hloko dintlha tse latelang:
  - Thotokiso ka nngwe e be le mela e sa feteng e supa ho isa ho e leshome. (3)
  - Thotokiso ka nngwe e sebedise bonyane mekgabisopuo e meraro e fapaneng. (3)
  - Araba dipotso tse latelang ka thototokiso ka nngwe: (4)
7. Hlalosa mofuta wa thotokiso eo o e ngotseng e qapileng. (2)
8. Hlalosa hore mosetsi wa sejura ke eng thotokisong. (2)
9. Ke molaetsa efe eo thotokiso ya hao e lekang ho e fitisa? (2)

POTSO 2 Manollo ya thotokiso [19]

1. Bala thothokiso eo o e filweng ebe o araba potso tse lateng:
  - 1.1 Kgonyetso moleng wa bohlang e sebedisitswe ka sepheo sefe? (2)
  - 1.2 Ntsha karaburetso ya kutlo e sebedisitsweng temathothokisong ya 3. (3)
  - 1.3 Thotokiso ena e hlalisa maikutlo afe? Hlalosa. (2)
  - 1.4 Molaetsa wa thotokiso ena ke ofe? (2)
  - 1.5 Fana ka sehlooho se tsamaelanang le dikahare tsa thotokiso ena. (2)
  - 1.6 Fana ka molaetsa o fetiswang ke thotokiso ena? (2)
  - 1.7 Sethothokisi se bolalang moleng wa 4 le wa 24 thotokiso ha se re: (4)
  - 1.8 Fana ka tihaloso ya mantsoe ana a latelang:
    - 1.8.1 Sekgagatha (1)
    - 1.8.2 lerabeng (1)

POTSO 3 Tshwantshiso**[51]**

1. Hlalosa dintlha tse latelang ka tshwantshiso:
  - Tlhaloso ya mofuta wa sengolwa
  - Bohlokwa
  - Mefuta (18)
2. Hlalosa ntlha tse bontshang tshwantshiso e bopehileng hantle tse fumanwang moralong/polotong ya tshwantshiso. (20)
3. Bala tshwantshiso eo o e filweng mme o arabe dipotso tse tla latela:
  - 3.1 Na mongodi o atlehile ho ngola tshwantshiso ena, hlalosa ho latela matshwao a tshwantshiso? (2)
  - 3.2 Akaretsa dikgohlano tsa tshwantshiso ena tse nne. (4)
  - 3.3 Hlalosa mantswa a latelang:
    - 3.3.1 Lenyekathipa
    - 3.3.2 Mohofe
    - 3.3.3 Seqatamajwana
    - 3.3.4 Mafasathae (4)
4. O fumana molaetsa wa thotokiso ena e le ofe? Hlalosa. (3)

TOTAL: 100

---oOo---

ANNEXURE A

Phirimana haeso ha hla ha dubeha!
Ha fapakana bana le ba baholo,
Melamu ya phahamiswa fifing leo;
Mamina a kopana le dikgapha.

Ho bokanelwa shodu le tshwerweng ke setjhaba,
Raborikgwana wa batho ho haula,
Motse oo wa rora sa tau kwana merung;
Wa re, "shodu lona ke le tshwerweng kajeno"

5

Ba tlala le motse ba kwala dikgoro,
Divuvuzela tsa nkwalatsebe ke mokgosi,
Ha utlwahala maphaong le mesikong;
Phooko sa phukalla le dithota ke tshabo.

10

Sekgakgatha se a tshabeha le tla se thiba jwang?
Le tla phutlela sa mollo o tjhesa hlaha,
Se kgenne se suma le ka tsona dinko;
Enwa motho o wetse hona lerabeng.

15

Tsotsi towe! Haeno ke naheng baleha,
O hatile moo o sa tshwanelang kgetlong lena,
Pepeaka o lemohe ho se ho le hobe, qela ho leoto;
Teng o qele ho la mohlomi o se hetle morao.

20

Sa rura sa nonyana tsa lehodimo kgakgatha seo,
Sa ikadima enwa ya senyang tsa ba bang,
Diopapina mahatleng le melomong;
Bokgubedu ba theoha sa phororo tsa phuleng.

Ha molamu ona o ntse o lla leqweqwe!
Ha mokola ho thiba ka lena, ho thiba ka lane,
Sena setjhaba ha se na bothibo le qenehelo;
Eka manong a hlasela pitsi e shwele thoteng.

25

Le tle le re: tsii...kgekgenene seteisheneng sa kutsi!
Le tle le nqenehele ntse ke le wa bo lona, hleng!
E se re la mphenetha ke na le tokelo ya ho phela;
Etswe thupa ke e tlwaetse ke le tjena.

30

Ke hanwa ke katleho ha ntse ke nyametsa tsa lona,
Ke se ke bitswa tsotsi le ke tsirwane motseng,
Ntho ena e mading e hana ho mphomotsa;
Ho senyehile le yona kelello ke ho utswa.

35

Ba mmokanela ka dikwakwa le marumo,
Yaka o hometswe ke tsona tsa semana,
Batswadi ba tla ba matha patlaka mokgoping;
Ba fihlela ho se ho le hobe ruri!

40

Pikapha ya phopholetsa hara masiu ao,
E bitswa ho se ho etsahetse tse ding,
Ntho ha di sa tshwana le maobeng;
Tjhaba sena se kgalefong se kokomohile.

“Mme towe, se nna o emela senokwane sena!
O re ke ngwana hao re mo tlohelle,
Athe o tshwana le yena, le diyathoteng hantle!
Etswe tsa siba-leng di fofa mmoho.”

45

Ha se toka ha tjhaba se tlola molao,
Ha se toka ho bolaya wa haeno motho,
Molao o teng o lokelwa ho hlompshwa;
Ya tshwerweng o nehelwa matsohong a molao.

50

Mosotho wa kgale o boletse nnete ya mmakoma,
A re: 'ngwana-mahana-a-jwetswa, o bonwa ka dikgapha',
Sello sa tsuonyana ha se hlomole phakwe;
Qala setjhaba wena tsotsi seraburabu, o tla bona.

55

Molefi	Mora wa Pitso
Disebo	Kgaitseidi'a Molefi
Kgolwane	Maloma' Molefi le Disebo
Takadimane	Motswalle wa Molefi
Mapetla	Moahisane wa Pitso
Montsheng	
Jwalane	Kgarebe tsa Molefi
Morogwe	
Pitso	
Mojabeng	Batswadi ba Molefi le Disebo
Ngatane	
Mofammere	Basebetsimmoho bao ebileng e leng baahisane ba Molefi
Ramafothole	
Thebe	Batswadi ba Morongwe
Dineo	
Tableho	Rangwana Morongwe
Kalamore	Ntatomoholo Morongwe
Maratahelele:	batho ba tšileng sebakeng sa kotsi.
Sajene:	sajene ya maponesa.
Lepolesa:	lepolesa la mmuso.
Mokganni:	wa abulanse
Hlooho ya dingaka:	E mong wa dingaka sepetelele.
Mooki:	E mong wa baoki sepetelele
E mong:	E mong wa batho ba teng moo.
E mong wa batho:	E mong wa babohi.

Ke hoseng ho hoholo. Hoba le phahame, ke ha le se le nise le quthisa batho dikgororo. Hona ho ile ha qosa Mapetla ho chula ka tlasa sefate se ka pela ntle ya hae. Tau ena ya kgale e ne e nise e iporompela kwae ya yona ya porompi, le ho pphelisa mathe kgafetsa fashhe.

Mapetla:

Maforholeng mona ke hlalitse teng ebile ke tsofalla teng. Tsa teng le tsa ka mathoko ke di tseba ka botlalo! Ke tseba le ka moo Pitso e leng lenyekathipa ka teng. Empa le ha ho le jwalo kajeno ho buuwa ka mora wa hae Molefi ya sebetsang diofising tsa mmuso. Ruri thuto e tseba ho tumisa mehofel! Na nka be ke se ke tlohela feela tje? Iekgale! Maemo a Molefi a ke ke a tlontlolla a ditloholwana tsa rona ka mkgwa tsela e tjena. Ke lokela ho hlokomela hore Molefi o duba thankga bophelong ba hae bohle. Ere ke ye ha bo mane ke yo di fofonela le hona ho di fonoka ha ho hlokahala. Ke tla fihla ke irabisitse e le hore ba tie ba kgone ho nya matsete. Butle! ere ke late molamu wa ka ka mane ka tlung ke tswe ke iqeka. Injhu! mangole le sehlohoto tsa tla tsa nkgola. Banna! ha o tshaba o tshabe boqhekul Ako bone ka moo ke tsamayang habohloko ka teng. Empa le ha ho le jwalo, ho fihla ke sa tla be ke fihle. Ekel! ke ona. Ere ke hle ke leke.

Takadimane:

(O fihla habo Molefi ya dutseng le Disebo ka tlung ya jwang e rulesueng ka mahethe ke seahhadi sa seithathadi sa motho). Ka tlung! Ho a kenwa!

Disebo:

Helang basadi! Haeka tjee ke lentsewa la Takadimane?

Takadimane:

Kena motshweneng!
Dumelang ka tlung! Banna, ho neneng ke kokota!
Feelha ha se fela banna. Ke ya kgolwa le ne le tshwere

moqogo o monate o ileng wa ba wa etsa hore le se ke la nkutlwa ha ke ntse ke kokota. Kwana ke ne ke sa tjhaka. Ke ne ke mpa ke tlo dumedisa Molefi. Maobane ha ke tswa masimong ke ile ka mmona ha a fihla hae mona. Kgidiil o tla o nonne hakaakang monna. Kapa o entswe ntona kwa Maseru?

Molefi:

Helang banna, ke wena. Hao, wena ha motho a qala a nahana ka wena feela o se o re balakatha! Kwana le nna ke ile ka bona motho phuleng mane maobane hoba ke fihle hae mona. Athe motho eo e ne e le wena? Banna, ke hore letsatsi ha le a ema lekgale. Maobane ha ke ntse ke tla, masimong mane ho ne ho bonahala hore ha e ke ke ya na ka pele e tla ba ena ya bojanakata monongwaha. Ka sakeng ka mane hoseng ke fumane diphoofole le tsona di fokotse ka lebaka la motjheso ona wa sengadingadi o sitisang makgulo ho tlokomana. O phela jwang he moshana?

Takadimane:

Ke a phela wa hae, ha e se wona motjheso ona oo o qetang ho bua ka wona, le bophelo bo thata ba mona hae. Ha o mpona ke le tjena, ke sa theohela tlase mane ho ya hella dikgomo furu le ho ropa pere. Ruri ha nke ke ka hella dikgomo tseso furu di ka shwa lebuba ka lebaka la kgaello ya makgulo. Ha e le pere ena eso yona re tswa e lokolla sekete bekeng e fetileng. Molefi, mehla e fetohile moreso. Matsatsing ana batho ba tswile dipelo ke ho qosa batho bao dintho tsa bona di kenang mabeleng.

Disebo:

Motoho ke ona Takadimane.

Takadimane:

Ke a leboha Disebo.

Molefi:

Ausi, eseng le nna o ke o nqhatsetse hape. Ruri o nepotse motoho o monate.

Takadimane:

Moshana, ka sebele ruri rona re ile ra ba madimabe ka hore re mathe ka mora dikgomo. Mohlomong le rona re ka be re tshwana le wena.

Molefi: Ke a utlwa wa hae. Empa o lokela ho tseba hore re'ke ke ra sebetša difising kaofela ha rona. Ekaba phoso e kgolo ha ho ka ba jwalo. Bophelong ho lokela hore ho be le balemi; boramabenkele; boraselakga; barchi ba makoloi; matithere; baoki esitana le ba bang. Moshana, ke thabile hamphe ha e le...

Disebo: (*O mo kena hanong*) Ke ona he motoho Molefi. Ke se ke bile ke kopa tshwarelo ngwana mme ka ho o kena hanong hoja o sa qoqa le motswalle wa hao.

Molefi: Ke a leboha ausi ka motoho ona. Takadimane, ke ne ke re ke thabile hamphe ha e le mona o qeta ho fihla. Mohlomong o tla ba le thuso mabapi le taba ena eo ke e emereng pelong ya ka.

Disebo: Taba? ekaba e se e le eng jwale motloung?

Molefi: Ke jere kidibitlahadi ya taba eseng tajana.

Disebo: Bua Molefi! oke o tlohele ho re lothal

Molefi: Ha ke tile hae tjena, ke tletse ho le bolella hore ho hang ha ke sa batla ho nyala Montsheng. Ke rerile ho...

Disebo: Molefi na o ntse o ikutiwa hore na o ntse o reng? O re o tlole re bolella hore ha o sa batla ho nyala Montsheng? Le letho! taba eo e ke ke ya etsahala lekgale! Ke bua le wena tjena malome Kgolwane o tloha a fihla. Ntate o mmiseditse ho tla bua tsa hao le Montsheng. Malome a ke ke a tloha Mpharane yaba o tiela masawana mona. Molefi na o kile wa eletlwa hore ho bapala ka moriri o moputswa ho kotsi?

Molefi: O mpile wa nkena hanong ka phoso ausi. Ke ne...

Takadimane: Molefi monna heso, o se ke wa ba wa letla wa buwa ka ditaba tsa mofuta ona! Etswe ho bua ka ditaba tsena ho tla ntshulafaletsa hoja ke ne ke o thabetse. Ruri ke ena le ausi ao ho sena seo a sa tswa se bua. Ho lahla Montsheng ho tshwana le ha motho a lahlela taemane ka metsing kapa yona kgauta. Hape Molefi

moshana heso, o lokela ho hlokomela hore o se o fetile dilemong tsa boshanyana. Moshanyana ke yena ya tsamayang a ntse a hlalahlala feela tjena. Hona o ka etsa ntho e jwalo jwang empa e le hore bontate Pitso ba se ba kgutla ha bo Montsheng? Na o a hlokomela hore taba e eo o hopolang ho e etsa e tla le tlontolla, ebe e le tlöse seriti? Molefi monna heso, ha ke utlwe hore na ha o re o batla ho...

Disebo:

(*O mo kena hanong*) Eke! jwale moo teng o a bua Takadimane ngwaneso. Ako mmolelle hore rona re phela le Montsheng. Bobloko le maswabi wohle ao a tlang ho aparela Montsheng le ba lelapa la bo a tla bonwa ke rona eseng yena. Dikgapa tse tla keleketla marameng a Montsheng di tla bonwa ke rona yena a le siyo. Molefi na o a tseba hore ha se se ka etsahala batswadi ba Montsheng ba tla tshwara lelapa le lesa ka pelo? Na o a lemoha hore taba e ha e ka etsahala e tla ama hamphe sekgotsi se neng se se se qadile sa batswadi ba ka le ba Montsheng? Molefi ruri ekaba phoso e kgolo ha o ka hlala Montsheng. Hona o kile wa bona kae ngwanana ya kopitweng a hlalwa ntle ho mabaka? Le letho! ha ke dumele! Montsheng a ke ke a sebetswa jwalo! Butle! Ke eng hoo? Haeka tje ho kokota motho, ebe ke mang? Kena! Hao! malome, ke wena? Dumela malome! Ekaba o phela jwang matsatsing a?

Kgolwane:

Re a phela Disebo, ha e se yena malomao!

Disebo:

Malome? Ebe molato ke eng?

Kgolwane:

Malomao o lla ka maoto Disebo.

Disebo:

Hao malome! Heng maobane a mats'honyana a ke ne ke na le malome mola lebenkeleng, mme ho se letho leo a itshwenyang ka lona.

Kgolwane:

Disebo, ha e le hantlentle ke ne ke rilo dumedisa moeti, e le hore ha ke kena ditabeng tsa hae le sware ka be ke se ke mmone. Ebe o phela jwang motjhana ka

ha e le mo o tla o nonne hakale? Ke a bona Maseru ke tulo e o ratang. Tjhe, ntle le moo ke a tseba hore lona mafasathae le phela ka tse hlabosang. Tsona tse mona tse jowang ke mahosana ka sebele.

Molefi:

Ke a phela malome, le hoja e se hantle. Feela tse boboko ke ho utlwa hore maoto ha a fe malome sebaka. Ke tla lokela ho mo fapohela pele ke kgutlela morao. Malome, Takadimane ke enwa. Na o ntse o mmona?

Kgolwane:

Kwana o mpile wa tata. Morshweneng enwa ke ntse ke mmona hantle motjhana ka. Ha e le hantlentle ke ne ke sa dumedisa baeti pele. Motjhana, o se ke wa lebala hore nna le Takadimane re bonana kgafetsa kaha nna le yena re ahile mmoho. O phela jwang he morshweneng e motona?

Takadimane:

Ke a phela ntate Kgolwane, molato ha o yo. Ho teng ke mpa ke kgathatswa ke pere eso. Ke hore ntate ha a tsamaye dinyewe lekgale ka lebaka la pere ena. Ha o mpona ke le tjena, ke ilo e ropa mane meeding ya masimo.

Kgolwane:

Mehleng ena batho ba tswile dipelo ke ho qosa beng ba dimtho ngwana ka. Le nna ke nahana hore ho e ropa ke wona mokgwa feela o ka phemisang ntatao dinyewe tsa mehla ena. Ke sa le bone Molefi ngwana kgaitse di ka. Ako re ke bone sware ka mane ka moo ke mo sileng ka teng. Etswe ha re eso ka ba re kgatha tema. (o a tswa)

Molefi:

Ho lokile malome.

Disebo:

O a bona he Molefi! Ke o boleletse. Malome ke enwa o se a fihile ho tla bophisa le ntate ditaba tsa lona le Montsheng. Ke ya o kopa ngwana mme hore o ke o tlhohlele poqafutswela ena. Molefi! ke ya kgolwa o ntse o utlwa hore na ke ntse ke reng.

Molefi:

(O sisinya hoho) Ke a utlwa, empa ha ke utlwisi. Ke a utlwa hore le kgathatschile ka Montsheng. Empa ha ke utlwisi hore na ke hobaneng ha le sa kgathatscha ka bokamoso ba ka. Ke lokela ho le boilela hore sena seo ke se bonang se tla ama nna bophelong eseng lona. Hape le lokela ho tseba hore bophelong ke lokela ho iphelela eseng ho phelela lona. Tsebang hore bophelong ke lokela ho phela ka thabo le ka nyakallo. Jwale a ke le mpolelleng hore na ke thabo efe eo Montsheng a tiang ho mpha yona?

Takadimane:

Disebo, ruri Molefi kajeno lena o a mmakatsa. Ke hotse le Molefi; ka disa le yena; ka tjhea dinonyana le yena; ka bapala seqatamajwana le yena; ka thellisa le yena ka ba ka ntshana seinong le yena. Haesale e le nna ke qala ho mmona a le ka mokgwa sebopeho se tjena. Banna! ekaba Molefi monna heso o jowa ke eng? Esebe ho na...

Molefi:

(O mo kena hanong) Tjhetjhe, ha ke jowe ke letho moshana. Ke a kgolwa ha e le lona le ya be le se le nahanne mehlolo. Ke batla hore le tsebe hore seo ke se buang ke se bua ka kelello e felleltseng. Ho hang ke bona eka ha le nkutlwisi. Takadimane, le wena ausi, tsebang hore nna nkeke ka nyala ngwanana wa metseng. Ekaba phoso e kgolo ha nka ka nyala Montsheng hobane o tla ntlahisa hampe kwana Maseru toropong. Ruri batho ba ka mmakalla ka motho enwa ya sa tsebang le ho rwala seeta sa topo. Hona ke dijo dife tseo a ka di phebelang baeti ba ka? Ke ya kgolwa ha le tsebe hore ke tjhaketlwa ke batho eseng bathwana.

Takadimane:

Molefi, pele o fihla Maseru o ne o tswa ho kae?

Molefi:

O a tseba hore na ke ne ke tswa ho kae!

Disebo:

Molefi! araba porso.

Hielang banna! Na le tla mpolella hore ho lona ha ho ya tsebang hore ke ne ke tswa Mafotholeng? Takadimane! Ke ne ke tswa Mafotholeng monna!

Jwale wena se ileng sa etsa hore o tsebe tsa Maseru toropong ke sefe, haeba o se o di tseba?

Takadimane! ke bona eka o tloha o nthohaka! Ke ne ke re pele o etsa jwalo o itamaele ka kgotso! Etswe ha ke tsebe hore na ke hobaneng ha o sa utlwa ha ke ne ke re ke nna ya lokelang ho etsa qeto ho tsa bokamoso ba ka. Monna Takadimane! tseba hore taba ena e tla ama nna bophelong eseng wena.

Mofefi! ha se hantle hore o buise Takadimane ka mokgwa tsela e tjena. Hao, Takadimane! Haeka tje le wena o se o tsamaya?

E! Ke lokela ho tsamaya pele ke kgobohelwa Disebo! Sala hantle le eo ngwaneno ya se nang keello! (o a tswa)

Mofefi! ekaba ke ding tse tseo o ntseng o di etsa? Ako re ke yo etsa bontate tee! Ke a bona o fapane hlooho!

(O bua a le mang) Ho lokile. Ha ba tswa ba tsamaye. Hona ho tla etsa hore ke sale ke nahana. Kana ausi o itse malome o tlele ditabeng tsa ka le Montsheng? Ebe banna ke tla reng ho ntate le ho malome? Hmpa ha e le Montsheng yena ha ke sa mmata. Montsheng ha a tsebe ho mpapadisa papadi ya lerato. Ha ke re ke re tje; le ba ke re ke etsa tjena; o tla fumana a mmakalletse. Banna! ke qala ho bona ngwanana ya batang jwalo ka Montsheng. Ruri Montsheng o etsa hore bophelo bo lometse ha ke na le yena. Hona o nahana hore ke tla boha sefahleho se sa hae jwang ha o tla fumana a se tloitsise ka keketsa mehla e? Montsheng o mphetisa pelo hobane ha a tsamaya le nna o tla fumana a tshwere dieta ka matsoho. Ha a bua le teng o ntena hamphe hobane o ala leleme jwalo

ka mosadi wa ditenteng. Taba e nngwe eo ke nyatsang Montsheng ka yona ke hore ha a tsebe ho ithatswa. Ka mehla o tla fumana mahafi ana a hae a hweletsa. Athe ha e le ho jwalane teng, ke ya shwa ke ya epelwa. Jwalane ke motho ya ithatang ya bileng a inyanysang ka dimkgisamonate. Hape jwalane o tseba ho lokisa moriri le ho spara disparo tse aparwang matsatsing ana. Ruri ha ke na le jwalane bophelo bo ba monate. Ho ya mose ho mawatlle ha jwalane ho enise le hore a be batsi ho tsa bophelo. Lekgale! Nke ke ka tlohela motho ya nang le lengolo la mmasetase, yaba ke matha ka mora motho ya tiang ho ntontlolla.

